

најзначајнији...
...лента велики...
...на коме...
...папу, из...
...кратко...
...није био...
...у...
...средњо-

ДЕСПОТ СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ

крај 14. и почетак 15.

е Велики...
...и...
...и...
...и...

Од свих српских писаца из средњег века, највише животи
није лако познат и лична личност тако јасна као Деспота
Стефана Владалац изразито ратничких и витешких црта,
војсковођа који је учествовао у више битка него и његова
његов претходник на престолу, немилосрдни организатор
државне власти и умешни експлуататор сребрних рудника,
он је напоређо с тиме био велики зналац уметности, на-
сионирани љубитељ књиге и даровит писац. Живео је преко
педесет и владајући преко тридесет година, имао је млади
ности и времена — мудар исто толико колико срећан —
да се обележи као један од најспособнијих владалаца и
најумнијих људи у историји Срба.

Тв!

Силовите противуречности у понашању деспота Сте-
фана нису друго до последица непоколебљиве постојаности
његових циљева, онако као што су његови списи подјед-
нако резултат његовог дара и његове културе. На Ровинама,
борио се противу плашког војводе Мирче, да му после буде
пријатељ, а код Никопоља против краља Зигмунда, да му
потом буде вазал, као год што је у Битци код Ангоре морао
бити на страни Турака, којима је и дотад био највећи про-
тивник. Са бојишта на коме су оставили главе краљ Марко
Мрњавчевић и кнез Константин Драгаш изишао је жив,
изишао је жив и из Битке код Ангоре, у којој је султан
Бајазит био заробљен; не зна се ни да је кад био рањен.
Наследивши после Косовског боја пољупљану државу, којом
је прва управљао само као један од чланова породичног
савета, постепено је приграбио сву власт у своје руке и
поставио границе својој земљи од Дунава и Тимока до Ска-
дарског језера и Јадранског мора. То што је умео бити наг
у блудима и суров у поступцима није му сметало да створи

ист. Тв!

успешни...
 1880 и 1881...
 од себе модел образованог човека. У последњој деценији
 XIV и у првој XV века, деспот Стефан Лазаревић је лич-
 ност не само војног и државног, него и књижев-
 ног и уметничког живота у нас.

Средњовековни животописци, кад су хтели указати на
 вредност и побожност; деспот Стефан Лазаревић је један
 међу њима за кога његов биограф каже да је учеш¹ Су-
 времени један писац, монах Доситеј, тврди да је деспот
 волео књиге као ниједан од владалаца и од великана.
 Други један писац, преводилац старозавешних књига о па-
 ревима, напомињући да их је преводио за деспота Стефана,
 каже о њему, сав раздраган, да је у даровима и милостијама
 други Кир, у извршном говору Манасија, у љубави ка знању
 слјчан премудром Соломону, у тражењу старих и нових
 списа раван ономе Птолемеју који је после смрти Александра
 Филиповог управљао Египтом.² Преводилац монах Јаков, у
 своје запису на Шестодневу Јована Златоустог, назива
 деспота Стефана мудрим,³ а прерађивач Зонарине Светске
 тронике монах Григорије тврди да се деспот Стефан Лаза-
 ревић, иако је владао земљом и заповедао војском, тако
 старао о књигама као да никаквих других брига није имао.⁴
 Остало је од других незаписано, али се зна да деспот Стефан
 није био само читач, ни само познавалац и пропагатор књи-
 жевности, који је давао преписивати и преводити књиге,
 већ да је и сам писао. Саставио је Позвално слово кнезу
 Лазару, Натпис на мраморном стубу на Косову и Слово
 љубави, три изразито поетска списа, која су унела у нашу
 средњовековну књижевност колико нове теме и идеје толико
 нова осећања и нов стил.

Нема бољег сведочанства од личности деспота Стефана
 Лазаревића да не треба прецењивати улогу и значај Свете
 Горе у формирању репрезентаната наше средњовековне кул-
 туре, нити потцењивати удео световних људи у постанку
 књижевних списа и уметничких дела. Деспот Стефан је
 добио васпитање и образовање не у туђини, него у својој
 земљи, у родитељској кући и у друштву које га је окружа-

¹ Константин Филозоф, Живот деспота Стефана, у Стари срп-
 ских биографијама XV и XVII века, превео Л. Мирковић, Београд,
 1936, стр. 63.
² Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи, I, Београд,
 1902, стр. 78—79, бр. 250.
³ Н. д., I, стр. 71, бр. 224.
⁴ Н. д., I, стр. 76, бр. 240.
⁵ Н. д., III, стр. 47—48, бр. 4953.

ЕВИБ
 14. и 107. 15.6
 типични живот
 као деспота
 његов и један
 организатор
 рудника,
 стности, на-
 ивски преко
 је могућ
 срећан —
 владалаца и

деспота Сте-
 стојаности
 подјед-
 Ропијама,
 сле буде
 да му
 е морао
 ни про-
 Марко
 е жив;
 султан
 мањен.
 којом
 чног
 ке и
 Ска:
 гао
 жи

вало. Сам ст
 је прчки. С
 својих књи
 алакарима,
 разумева
 Број злат
 великом
 реке. М
 Јетерски
 управља
 и устан
 као он
 И у
 о десп
 ник з
 и воје
 њиков
 Свет
 лачи
 наме
 вело
 моћ
 по
 у
 тит
 ти
 је
 па
 в
 с

350 - он је фоквал не треба прецењивати

ваља. Сем српскокљованског, на којем је читао и писао, знао је грчки, с којег је преводио, а држећи на споме двору, због својих имања у Мађарској и својих односа са европским владарима, латинску канцеларију, свакако је латински и разумевао. Знања није црпео само из књига, него и изјутва. Врло млад, он је, неки пут с малом пратињом, неки пут са великом војском, јашући на коњу, прешао ове балканске земље, Малу Азију и Палонску низију, и пловио бродом по Јегејском, Јонском и Јадранском мору. Ниједан наш држанин управљач из средњег века није видео толике земље и градове и упознао толике владаре, великаше и црквене прелате као он.

И у старој и у модерној историографији, кад се говори о деспотовим кретањима и о његовим сусретима са страним владарима, обично се указује на њихове политичке и војничке разговоре, на ратовања и на гозбе. Имала су њихова познанства и других видова. Нашташи се у страном свету, деспот Стефан је, несумњиво, разматрао и владачки двор на којем је био, уметничка дела, библиотеку и намештај у томе двору, и поређивао их са својим — средњовековним владарима и великашима нису се такмичили само у моћи и богатству, него и у цивилизованом животу. Кад се по повратку из Битке код Ангоре, деспот Стефан задржао у Цариграду он је, добивши од цара Јована V деспотску титулу и испросивши сестру царичину, кћер господара Митилене, Беновљанина Франческа II Гаталузија, постао пријатељ владарских кућа традиционално високе културе. Франциска је сличност између деспота Стефана и његовог савременика цара Манојла II (1391—1425). Ожењен кћеру српског великаша Константина Драгаша, цар Манојло II је био један од последњих и најзнатнијих византијских писаца, човек велике интелигенције и моралне врлине, који се интересовао богословским питањима, написао више реторских расправа и — што нарочито ваља нагласити при поређењу деспота Стефана с њиме — био пропагатор хуманизма и заштитник хуманиста.⁶ „Сличан беше упознао сличнога“, каже биограф деспотов говорећи о његову пријатељству са царем Манојлом.^{6a} На другој страни, у Мађарској, коју је често посеђивао, деспот Стефан је имао могућности да осмотри грађевине, скулптуре, слике, начин живота, понашања и одевања у краљевим дворцима у Будиму и Тати, где су, за владе краља Зигмунда, били запослени уметници из Италије

⁶ L. Bréhier, *La civilisation byzantine*, Париз, 1950, стр. 76 и 337.
^{6a} Константин Филозоф, н. д., стр. 94.

и Француска.⁷ Имао је деспот прилике да се ту сретне и с немачким, чешким и пољским великашима, с њиховим женама и кћерима, и да види и чује од њих како живе. Не би одговарало ни његовом радозналном карактеру ни његовој моћи усавајања да се није тиме користио. У пклашању и држању деспота Стефана има не само византијског самодршца, него и италијанског кнеза.

Не може се рећи да се не зна шта је деспот читао. О његовој лектури не мало сведоче списи унесени у зборник. Антологија је писана за њега, делимично и његовом руком.⁸ Антологијског карактера, зборник је садржавао, уз богословске и поучне списе, филозофска разматрања, поезијске текстове и приповетке с реминисценцијама из античког света. Поименично наведени, у зборнику су се налазили кратки текстови св. Дионисија Ареополита, св. Кирила Александријског, св. Јована Златоустог, св. Василија; апокрифни спис о томе како су јелинска и персијска пророчанства пророковала о Христу, и како је изгинуло племе Веникијаново, разна питања и одговори о хришћанској вери и размишљања о томе шта је разум, шта мисао, шта филозофија, и како разумети мисао не судите, да вам се не суди; приповетка о љубави Асенете и Јосифа; одговор Григорија Богослова Филарију на његово питање како му је у времену у којем живи; ту су и два списа деспотова, Позвално слово кнезу Лазару и Слово љубави. Очевидно богат и разноврстан, зборник је садржавао текстове колико привлачне по садржини толико добро написане.

О деспотовој библиотеци, која је морала бројити више десетина књига, међу њима и таквих које су биле украшене минијатурама, слично јеванђељу у којем је у његово време радио минијатуре Радослав⁹ и које се сад налази у Публичној библиотеци у Лењинграду и псалтиру који је илуминирао непознати минијатурист за деспота Ђурђа Бранковића и који

⁷ A. Kempis, *Les beaux-arts en Hongrie*, Будимпешта, 1966, стр. 64.

⁸ Зборник се чувао у Народној библиотеци у Београду до 6 априла 1941 кад је изгорео. Из њега је објавио В. Даничић у „Гласнику Друштва српске словесности“ XI (1859) 166 деспотово Слово љубави, а у истоме „Гласнику“ XIII (1861) 358—368 Позвално слово кнезу Лазару. Цео Зборник је описао и знатан део његов објавио Ст. Новковић, *Srpskoslovenski zbornik iz vremena despota Stefana Lazarevića*, „Starine“ JAZU IX (1877) 1—47. Исти текстови, изузевши Слова љубави, налазе се и у једном рукописном зборнику из XV века у манастиру Крушедолу (С. Петковић, *Опис рукописа манастира Крушедола*, Сремски Карловци, 1914, бр. 71).

⁹ О њима је писао В. Ј. Ђурић у „Зографу“ II (1967) 22—29.

и после ... романа ...
 се сада чува у Државној библиотеци у Милану —
 се зна само толико да се у њој налазила Лествица —
 Дестиничка, и која је била позната већ краљу Стефану
 Провенчаноме, и Теофилактово Тумачење Јеванђеља, које
 је дала превести с грчког царница српска Јелена. ^У Чини се
 да је деспот Стефаново нарочито шављост. Према кингата
 историјске саларјатне, судећи већ по томе што је монаху
 Григорiju послало у Свету Гору раније преведену Золашку
 Светску хронику и да је поново редује, а монаху Доситеју
 преведен спис О будућим временима, који се приписује
 замтијском цару Лаву Мудром. ¹⁴ Не може бити сумње да је
 деспот познавао и витешке песме и романе, чијих елемен-
 ната има у његовом Слопу љубави и, нарочито, у Птици
 на крајорном слубица Косову. Без витешке поезије, в-
 тешких терича и изара није пролазио живот ни за једном
 европском средњовековном двору.

Деспот Стефан Лазаревић је, после Провенчаног краља,
први наш владар писац. Истина, оправдано је уверење да су
крета Стефан Дечански и цар Душан учествовали у састар-
љању увода у своје поведље аутобиографског карактера, мо-
жда и диктирали она места на којима се говори о њихову
животу; али, за њих, као ни за друге владаре, не зна се
да су састављали посебне списе по којима би се могли сгра-
вом уврстити у писце. Деспот Стефан је сличан Провенча-
 ном краљу и по другим цртама: обојица су, савладавши
 велике тешкоће по ступању на престо, учврстили државу
 и обезбедили јој дуг период мира (границе њихових држава
 су биле скоро исте); и један и други је био велик пријатељ
 књиге, и један и други је писао; први је стварао култ Нема-
 њин, други култ Лазарев. У писању су различити. Јаваља
 ту се у књижевности тачно два века после краља Стефана
 Провенчаног, деспот Стефан Лазаревић припада не само
 новом времену, него и новом друштву — у њих су не само
 теме друге, него и друге мисли, и друга осећања.

Све своје описе деспота Стефана је написао у првој де-
ценији свога деспотства, између 1402 и 1412, у време у које
је узео да гради и своју монументалну задужбину Ресаву.

¹⁰ Још увек је једина студија о минијатурама у томе псалтиру
 Ј. Strugowsky, Die Miniaturen des serbischen Psalters, Беч, 1906.

¹¹ Љ. Стојановић, и. д., I, стр. 77, бр. 243.

¹² Н. д., стр. 76, бр. 241, и III, стр. 40, бр. 9439.

¹³ Н. д., III, стр. 47—50, бр. 4953, VI, стр. 96, бр. 10032.

¹⁴ Љ. Сп. Радојичић, Творци и дела старе српске књижевности,
 Титоград, 1963, стр. 200—202.

Све списе написане у првој деценији 1412
 353

Деленија је сва у знаку турског пораза код Ангоре и на-
према Србије, и деспот Стефан, Узевши да пише, чини то
с прљавом и додигне самопоуздање у својих људи — и чини
то са стравом и убедљивошћу којима у нашој књижевности
нема много равних.

Позваљно слово кнези Лазару¹⁶ — најранији деспотов
књижевни састав — говорило је о Видовдану у Развесен-
ској пркви у Раваници, Види се то из самог списка у коме
деспот позива верне да дођу на јазник Већи од свих
беседника, на мучеников Дан, и у коме се он овако обраћа
држављу над чијим гробом говори: Погледај с викоме и
светиљу чедом твојом у храму овом. Беседникове алузије
види сабрана чедом твојом кад је спис састављен после Битке
на турском пораз и његово триумфално осећање недвосми-
слено утврђују време кад је спис састављен: после Битке
код Ангоре и деспотовог учвршћења на престољу, 1403 или
1404 године.

Конципирано у првом лицу, Позваљно слово кнезу Ла-
зару је несумњиво саставио и говорио деспот Стефан. Да
је то његов састав, извештан знак је већ у томе што је
спис дошао до нас у зборнику у коме је било деспотово
Слово љубави о коме већина научника мисли да је био
деспотов аутограф.¹⁷ Између оба списка има сличности —
у осећању, у речнику, у стилу; нарочито се примећује исто-
ветно интересовање за природу. Беседник Позваљног слова,
„мао облаком по висини ношен“, прославља „свих летњих
празника празник“, кад сунце луче своје простире и кад
ветри веју, а писац Слова љубави диви се личјем лету,
лишћу у гори и гласовима у ваздуху. „Ево данас и мени
и свој земљи засија пролеће пријатна митриса“, стоји у По-
зваљном слову, а у Слову љубави: „Лето и пролеће Господ
сазда..., земаљске дароносе од цветова пријатна митриса“.
И друге аналогije иду у прилог пријимљању тога списа
ауторству деспота Стефана Лазаревића. Обраћајући се кнезу

¹⁶ Објавио Ђ. Даничић у „Гласнику Друштва српске словесно-
сти“ XIII (1861) 358—368; прештампано (изоставивши епизоду о Агари)
Ст. Новаковић, Примери књижевности и језика старог и српско-
словенског, Београд, 1904, стр. 292—296; почетак списка превео М. Ба-
шић, Из старе српске књижевности, Београд, 1922, стр. 228—230; крај
списа превео Ђ. Сп. Радојичић, Антологија старе српске књижев-
ности, Београд, 1960, стр. 129—130 (оба преводиоца изоставили епи-
зоду о Агари).

¹⁷ Ђ. Сп. Радојичић, Творци и дела... Титоград 1963, стр. 199;
Борбе Трифуновић, Српски средњовековни списи о кнезу Лазару
и Косовској боји, Крушевац, 1968, стр. 258.

¹⁸ Ђ. Даничић, Ст. Новаковић, и. д.

Лазару, беседник каже о себи у Похвалном слову: „Прођосмо
кроз огањ и воду“, а деспот Стефан, у својој повели манастира
суву“. У Похвалном слову Турчина је „љуће и свирипе лавнице
за који је тешко сумњати да га је деспот саставио, како
уништавају сатански народ и гушци, штине лавово и васку
и између два разна писца — о деспотовом ауторству сведоче
упућивати кнезу Лазару речи којима беседник алудира на
штрене у срца љихова, које за мене изоштрише, безакони“.
Само деспот Стефан је могао молити светитеља за мржњу
слогу. У својој породици и држави, царевини. Сабери ми
чеда расточена, која завишу врази од мене отргоше“. И само
неко ко је владар и ко се бори могао је рећи о људима
у својој земљи и о себи: „Прогнај од њих безаконе варваре.
Да не престанеш да се бориш с њима за мене и за стадо
моје“. Да један средњовековни владаг саставља и држи
говор над гробом једног члана своје породице није непознат
случај. Савременик и пријатељ деспота Стефана Лазаре
вића византијски цар Манујло II написао је, приближио
у исто време (1407), надгробно слово своме брату Теодору,
Деспоту Пелопонеза.¹⁸

Ни једини ни први опис о кнезу Лазару, деспотово По
хвално слово се разликује од свих њих. У њему нема ни
многих, ни конкретно наведених историјских момента и
имена, као у саставу патријарха Данила III, нити су у њему
описане Косовска битка и сцене које су после ње настале
у земљи, као у спису непознатог Равањичанина. Деспотово
слово је тачно оно што му каже наслов: Похвално слово
светоме и апостолу челаку Христову Лазару, у којем су чиње
изразито глорификаторскога карактера, у којем се је
чиње замењене алузацијама и символима, и у којем се је
говори у Београдском и нараативном, не о химничком облику.
Не само то емотивности, не го и то стилу, оно је блиско
текстовима црквене поезије, службама написаним у част
Срба светитеља; инвокација њеног беседника је иста као
у појача црквених служби. По глорификаторским и ретор
ским особинама, деспотово Похвално слово није без слично
сти са похвалама у животописима српских светитеља у XIII

¹⁸ К. Krumbacher, Geschichte der byzantinische Literatur, München, 1897, стр. 491.

Српски народ за Нифосомисима, и у овоме
заоремевањем његовог интелекта.

и XIV веку. Али су разлике још веће. Једна од њих је већ
у томе што су трајале похвале биле саставни део животописа
независна, посебна целина, које су једни нови род књижевни.

Конципирано у облику беседе у храму говорене пред
великашима и свештеницима, деспотово Потвално слово
кнезу Лазару почиње величањем свеченог празника дана
космички значај: „Данас сунце своје зраке простире и него
равни свега света крајеве“. Указујући на величину дана,
у коме налази разлог за радост, а не за жалост, беседник,
и вас роде земље сприже, дан веселја који ће наступити
сама радује славу, беседник задужбини Раваници, која се и
„Из таме на светлост прешавши... призовимо мученика:
дођи, о Лазаре, дођи“. Подсећајући их да гопори у зле дане,
кнезу Лазару напада на земљу оргску, беседник захваљује
мржње и гнева сународника и иноплеменика, и тризива га
у помоћ: „Дођи нам невидљиво и станги по среди нас...
да не будемо овце које немају пастира... да нас не предаш
пастиру којег не знамо“. Апострофирајући потом крст, чи-
јом је помоћу кнез Лазар однео победу над Турцима, да
помогне оном који сада царује, беседник прелази у апотеозу
кнеза мученика („Радуј се, о Лазаре, крстоносни“); славeћи
га као победника.

Свечани позив на празновање и свечано слављење све-
титеља читни први део деспотовог Потвалног слова кнезу
Лазару. Други део читни епизода са Агаром.¹⁰ И као идеја и
као начин казивања, епизода је изузетна. Она је сва у
дијалогу — у дијалогу између беседника и Агаре и између
Агаре и Ђавола. „О Агаро, видиш ли мученика где стоји
по среди нас и празнично с нама ликује“? Агара каже да
се она сударила, али се није могла борити с њиме. Да је
знала да ће се он убројати у синове Божје, не би јој ни на
ум дошло да се упусти с њим у борбу — ни у пустилу
се неће моћи сакрити од њега. Ђаво, чувши шта Агара го-
вори Исмаилу, уплаши се. „Авај мени, господо моја, што
вас видим тако жалосне“? пита их Ђаво, коме ни самом
није лако. „У великом сам страху данас и велика ме брига

¹⁰ По једном апокрифу, робиња Агара, Егићанка, родила је
Авраму сина Исмаила, од кога потичу Турци; отуда, у нашим старим
списима Турци се називају Агарени, Агарјани, Исмаилџани.

обузела", признаје он, али храбри и њих и себе: "Речите ми брзо, и ја ћу вам олакшати терет. Јуто ми оружје у Агара одговара ђаволу: "Авај мени, господине мој! Тешко глас, и твој часни образ не угледади... Знаш ли да се оштро злодјеј убраја у синове Божје? пребацује да ју је преварио веру у ђавола, Агара где победити Лазара — убеди Лазара јој да је она са светом и презир ђавола" каже она, не видећи како ни где да се спасу. Све док је гледала на Лазара како ни где да се борила се с њиме; али сад не може да гледа у њега, као што се не може гледати у ужарену пех. Слепима вид даје, ма како да њу не пронађе својим очима? Заробљенике ослобађа ђаво Агару и Исмаила. Причајте мало да одем до њега да видим да ли је истина што говорите". Храбри био, кад се појави свети мученик Лазар с тисућама тисућа анђела и с мошћом, говорите: "Да ишћете нечастиви и не види с даве Господње". Борећи се с мучеником, смрт је била побеђена, и Исмаил одступио пред Лазаром светитељем у небеском царству.

Драматична црта, изразита у разговору Агарину с ђаво-лом, још је више наглашена у последњем делу слова, у коме беседник води дијалог са слушаоцима и светитељем. Обраћајући се великашима и свецитељству, беседник се пита И сам даје одговор, питањем: "Да ли је овај кога из зависти хтедоше непријатељи срушити и свцелост мога вида као тамницом мрачним тамницама држати и не моглоше?" Зна-јући да светитељ није срушен и да ће му се шаћи у помоћ, беседник му се обраћа као живом: "Прими оружје и устани, и не закасни... Дођи, освети ме крвљу својом. Приђи, па-дању моме потпору". Сигуран да ће му се одазвати и да ће с њиме победити, беседник му, радостан, кличе: "Радуј се, моје око које никада не спава!... Радуј се, крине који нам је од трња засијао, војницима оружје непобедимо!" И као да није све рекао, и као да не може наћи доста речи, на крају додаје: "Нема похвале које ниси достојан". И, сав исцрпен, завршава: "Ум-изисмогана"

Ефектно по дејама-мо-патетичној реторичности, Деспо-тово Позвално слово мезу Лазару је то и по драматичности и песничком казивању. Мистична сцена у којој Агара и ђаво воде дијалог, непосредан гачиш на који се беседник обраћа

114

* (Стефан Пророк, аристократски војни
реченице)

По: 2

1404

Докл. јам. кн. 11

Што прво привлачи пажњу у говору историјских
реченица? Човек који ступа на сцену има и на крају натпис: „Сво ово бречево сирин
у шестнаестом дан месеца јуна, у уторак,
двинути је хриште злата да се водила споменица и војва
цума који су у њој изјавили да се однемо ХИВ века, аписки
тронације су улазиле у српску књижевност, претрпели и
искључиво, посредством византијских списа, већ оватно, за
владе деспота Стефана, наши писци су нестимљиво директно
познаници античку књижевност. Светогорски монах Григор
рије трагао је за Херодотом, а Константинови Филозоф га и
митао; нема препрека могућности да деспот Стефан Лазар
ревић чита у оригиналу античке грчке дјела.

археолошки
вишеше
Стефан

Има још један особен призвук у Натпису на краљевом
стубу за Косову. Он долази од елемената витешке поезије,
који су више но приметни на овоме месту где се говори
о косовским јунацима. Шта се каже о њима? „Мужевни
добри, мужеви храбри, мужеви уистину у речи и на делу,
преишарани, одевени златом, и камењем драгим украшени“
Очевидно и сам витез, састављач натписа се напустио дати
српској коњици која је ушла у Косовску битку. „Беома
многи коњи одабрали и са златним седлима“, каже он и,
као да не може да одвоји очи од њих, наистира: „Беома
дивни и красни јахачи њихови“.

редају
инишке
орам

Дух и фразеологија витешке поезије у натпису били су
повод за закључак да Косовски натпис није друго до
варијанта уомене феудалне песме певане на лобу, и да
је деспот Стефан само редиговао натпис, не и написао.
Тврдећи то, заборавило се да елемената витешке песме
има у натпису само у редовима у којима се помињу коња-
шници. Сви остали елементи списа почињу из других извора.
Компениција натписа, поменули смо, античка је. Мисаони
и осећајни фон његов религиозан је. По схватању музе-
ништва и небеског царства. Ручијски, натпис је, на једном
месту, више него близак црквеном песништу. Рећи о кнезу
Лазару да је „благочастија непоколебљиви стуб, богопозна-

По: 2

саван и

ушча од

Стефан

Стефан

Стефан

Стефан

и Р. Марић, Тразови зрчкит историчара у делима Константина
Филозофа, „Глас“ САНУ 190 (1964) 15--43; Д. Павловић, Елементи
хуманизма у српској књижевности XV века, „Приноси за књи-
жевност, историју, језик и фолклор“ XXIX, 1--2 (1963) 5--16.
и С. Матић, Трећи прилог о Данилоу „Слову“, „Зборник
Матине српске за књижевност и језик“ XVI, 1 (1968) 10.

90

Стефан

Стефан

Стефан

Стефан

Стефан

Историја поезије у јужној Србији
Радосав Радојчић
— Књига —

вања научном и музичком дубина, племенити ум и савремено
западнонаучно, хуманистичко гледиште и савременост односа
међу науком и уметношћу — су више прилика да се
дешава комбинација и добро свануће. Наслов ме кра-
јине стубу на Косову ни по историјској ни по асоцијаци-
оној уметничкој дубини, као епитетски израз, он се
поздравља као племенити наслов, на прелеп и једини-
ственом се доводи као нешто из историјског споменика
Битке на Косову, да чини осећање, оригинални изразивни
који означавају и једини не треба изоставити због његових
кавалера — утицајима и димензијама у књижевности не ваља
давати већу важност него што је у одређеном случају она
имају. Код нас је у сличним текстовима списа који су били
савршени по облику и квалитету по којима — Косовски
битка.

Нема места ни размисљању да ли наслов припада прози
или поезији. Као што је погрешна изједначавање рели-
гиозно и црквено песничко, тако је заблуда однекида
којима прелазу се стиховима. Наслов на Адамовићу стубу
на Косову је дубоко песнички спис, и он је такав не због
стихова и стихова — него у њему нема — него по сво-
јој идејној и осећајној суштини и по научку казивање.
Савремена историја, историја јужној Србији, историја
них субјективних мишљања и предосећања говоре колико
музикалног гласног изразног гласног, он је уметничко дело
првог реда, које је и технички и речнички уметнички уград-
рано у историју на којој је било истакнуто.

Последњи Деспотов спис, Слово љубави, састављен
1409, има облик посланице, већоме садржањем и у Би-
сартури и у Савици, Беоли. Своју посланицу је Деспот
Стефан упутио брату Вуку и његовим присталицама, с ко-
јим је више пута ошо у стубу и више пута се молио. То
неће бити једини Деспотов спис те врсте. Пред текстом се
налазио кратак приступ, нека врста предговора, по коме се
како уживало да се утелу, може бити, не остати при томе
једном тексту, него му, који још додати.

Посланица није мала; састоји се од десет строфа, од
којих свака има други број стихова, а стихови други број

и Последње издање оригиналног текста Ђ. Сп. Радојчића,
Развојни лук..., Нови Сад, 1962, стр. 198—201; од истог, превод у
Неговој Антологији..., стр. 130—139.
* Ђ. Сп. Радојчић, Творца и дела..., Титоград, 1963, стр.
200 и 214.
* Ст. Новаковић, у "Starinama" JAZU IX (1877) 8

360 сабране... историјски, психичке реалности
досегају се... мисли, историјски...

повељама, чији се уводи одликују аутобиографским мо-
ментима и исповедним тоном. Случај је утолико примет-
нији што таквих творевина и, неки пут, песничких ста-
нова нема у повељама кнеза Лазара и што их је више
него ретко у повељама оновремених династа. Разије, не-
посредних и интимних личних саопштења било је само у
неколиким повељама краља Стефана Дечанског и цара Ду-
шана. И у томе погледу, деспот Стефан Лазаревић наставља
традицију Царства.

Аутобиографски искази у повељама деспота Стефана
— као и у повељама владалаца из куће Неманића — за-
свидају се на две идеје, неопходне за афирмацију владара,
поготову из једне нове династије: на идеји легитимности
његове владе и на идеји његове државне самосталности.
Прва мисао је изражена са осећањем поноса државнога
управљача због његових предака, друга са осећањем три-
јумфа владара који се ослободио Турака.²⁸ Природно, све
повеле деспотове у којима је наглашен аутобиографски
карактер настале су после турског пораза код Ангоре
1402. И све су оне различите по висини исповедног тона.
Једна, издата 1405, монахињи Евпраксији — некадашњој де-
спотици Јелени, доскора монахињи Јефимији, — има скоро
фамилијарну атмосферу. Ту деспот каже како се, пре доно-
шења одлуке којом даје својој рођаци једно село да га да-
рује Хиландару, саветовао о томе с мајком и властелом
и како је при томе ишао за примером који су му показали
света господа ктитори, цареви и краљеви и господа српска,
додајући — тад још у нади да ће имати деце — како пред-
виђа међу својим могућим наследницима, поред брата, још
и сина.²⁹

Изразитије и непосредније је исповедно казивање у
деспотовој повељи манастиру Хиландару, такође из 1405.
У уволу њеном, деспот се не само сећа уопштено „свете
господе и ктитора српских“, него и поименично, „светога
Симеона, самодрица српскога и мироточца, и Саве, светога
великог архиепископа српског“, да изјави: „Молитвама њи-
ховим много пута спасен бих на мору и на суку, у ратовима
и разним невољама и најездама иноплеменика, па и јадну
душу моју од врата смртних вратице, и молитвама њиховим
од творца и владике свога по други пут живот дарова ми
се“.³⁰ После толиких бојева и лукавих замки у рођеној својој

²⁸ М. Кашанин, Ресава деспота Стефана, „Зограф“ 3 (1960).

²⁹ А. Соловјев, Одабрани споменици српског права, Београд,
1926, стр. 190—191.

³⁰ Fr. Miklosich, Monumenta serbica, Беч, 1858, стр. 333—335.

...и на јединим крвним савезу, из којег је створена једна
и вратила се јути некакојем. Деспот Стефан у својој пис
...да да такмичени и свим и свима.
Најпознатији је и на Балкану и јужно у свим земљама
Стефан у једној својој писми, у којој се помињу Талас
...из исте својој писми. Деспот Стефан је у својој
...и узимањем Балканских и — као велики Уг
...и Саве, криво поклони свим Свима и Цариграду, он
...више писанички по чиниоцима своју стабилност. Од
...младичкога ми узраста, како он, у жила закључка и на
...подносиљива искушења, шта више и смутка, пуштах бех...
...и од свих изјави ме Господ, у још изјавља. "Сав у својој
...вистом тогаду, он се изјављује како да утврди у својој
...она, у кнеза Лазара, који му је служио за пољско. У том
...ним свим објавља, к сунчаним најсветлијим трапама,
...врлинама, кажем, она мота и поклони свима ми кнега,
...једва и с муком упирах очи ја и они који су у власти ко
...јој." Алудирајући на појаве унутрашњих и спољашњих не
...пријатеља и на срећне промене које су настале, он по
...дужује: "А сада, скропишта велика благодати Божје отво
...рише нам се, и смирисмо се, и почињемо, и облази толика
...разиђоше се, и засја нам сунце." Као и обично у овим
...приликама, у уводу ове повеле ништа није наведено отво
...рено и изричито, али је свим читаоцима и слушаоцима
...текста било јасно на шта се у њему мисли и о чему говори.

И у повели румунском манастира Тимону и Водичи
(1405) деспот Стефан указује са радошћу на нову заво
...бијену слободу своје земље. С ведрином која се није осе
...ћала у нас у писаним саставима више од четврт века, де
...спот ту каже како је Бог, који преводи своје људе „од те
...сноће на пространство, и од немоћи у силу, и од туге на
...веселе“, провео и њега „од покорности на слободу и од
...мањег престола на највиши“. Изјавивши то као у утвр
...ђењу, он потом мирно прелази на правне одредбе своје
...повеле — температура текста се изненада и потпуно мења.
...После аутобиографске исповести, пуне осећајности и поет
...ских мисли, следи параграф који нас одводи у свакодневни
...живот. Он гласи: „Ако ко побегне из земље царства ми у
...Угарску земљу или у Бугарску, или мој човек или мојета
...властелина, па остане тамо три године, или две, или једну,
...и усхте се вратити у напред наведена села црквена, сло
...бодно да му је доћи сем ових кривица: ако је што царству

2c!
с. 33

адамска
S.A. H.C.

C. 1
C. 33

горије Б
Басилиј
брата. С
примени
се навод
тугама
црква б
ноћу, св
живота,
нису на
и маги
Јефими
јатељ
у писм
да му
средњо
ном ра
У
вом н
ћим
XII д
годи
јама
разне
пада
треба
у ко
Песм

ми напакостио, или властелина покрао, или био убица, или свештенокрадљивац, или роб купљен на имању, или крадљивац девојке, таквом се слобода не даје по писаном³² Као и у многим средњовековним повељама и писмима, у овој деспотовој повељи смењују се песнички моменти с прозаичним, исто онако као што су се у средњовековном животу смењивали суров поступак и милостиња, награда и казна.

Осећајни лични тон излаже се напореда са хладним правничким дефиницијама и у деспотовом Закону о рудницима — деспот Стефан Лазаревић и у томе личи на цара Душана, који је најопсежнију своју исповест изнео у уводу свога Законака. Деспот ту излаже како је „господствовао у земљи свога отаџства“, па Турци напали на њега и покорили његову земљу, те он морао поћи турском султану да се с њиме споразуме. „И помоћу Божјом и пречисте Богоматере, и светог Симеона и Саве, и светопочившег мога родитеља кнеза Лазара молитвама“, каже он, не приписујући себи успех, „ослободих сву земљу и градове отаџства ми... И повратих се у земљу своју и додох у свој град Ново Брдо“. Са осећањем за саборе и за масе које су имали средњовековни владари, деспот наставља: „И сабра се сав сабор градски, и поискаше од господства ми да им учиним закон о рудницима, што су имали за прве госпоре и светопочившег ми господина родитеља кнеза Лазара. И господство ми саветова се с властелом и заповеди да се нађу 24 човека добра, од других места која руду имају, да им учиним закон како је и прво било“³³ Законски параграфи се ређају тек после те изјаве, која има достојанство и непосредност личног владаочевог говора.

Више је него вероватно да није без аутобиографског рефлекса ни Одговор Филагрију Григорија Богослова, кратак, али веома карактеристичан текст уписан у исти зборник у који су уврштени деспотово Похвално слово кнезу Лазару и Слово љубави.³⁴ Садржај тога текста — дашно је речено — могао се добро слагати са стањем српских ствари оног доба,³⁵ — деспот Стефан је могао видети у њему слику своје судбине и свога времена. На питање како му је Гри-

Српски
Стефан

³² Ст. Новаковић, Законски споменци, Београд, 1912, стр. 753.

³³ Н. Радојчић, Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића, Београд, 1962, стр. 37.

³⁴ Ст. Новаковић, Српско-словенски зборник из времена деспота Стефана Лазаревића, „Starine“ JAZU IX (1877) 14; превео Ђ. Сп. Радојчић, Творци и дела..., Титоград, 1963, стр. 196—197.

³⁵ Ст. Новаковић, н. д., стр. 7.

аашо...
53, нити у он цркви...
горије Богослов одговара Филагорију: „Веома горко и болно.

Василија нејам, Кесарија лиших се, духовног ми и телесног
брата. Отац мој и мати моја оставише ме“. То се могло
променити и на деспота Стефана, као готово и све оно што
се наводи потом: „Тело тужно живи, старост више главе, у
тугама сплетови, у пословима навала, другови неверни,
црква без пастира, ишчезе доброта, обнажи се злоба, путеви
ноћу, свеће нема, Христос спава“. У томе тренутку његова
живота, деспоту Стефану је уистину било тешко, иако га
нису нападали Турци: био је у завади с братом Вуком, отац
и мати су му били мртви, умрла је била и његова рођака
Јефимија, умро и патријарх Данило III, такође његов при-
јатељ и, можда, сродник; сам деспот је био болестан и —
у писму од 3 новембра 1408 — дубровачки кнез га извештава
да му се на његов захтев шаље лекар.³⁶ Као и модерни,
средњовековни списи нису изретка сведочајство о душев-
ном расположењу писца и читаоца.

Узима се да је деспотов, или да је његовом инвизијати-
вом настао, и адаптирани превод с грчког песме О буду-
ћим вреленима, чијег се оригинала постанак ставља од
XII до XIV века, а српски превод после 1401, а пре 1407
године.³⁷ Садржина те чудновате песме је сва у алегори-
јама и алузијама, које су се у разио време тумачиле на
разне начине. Мисли се да је створ који прескаче траг и
пада у траг Турчин који прескаче море и пада у њега;
требало би да буде Турчин и велики ждребац, вино — крв
у којој се он дави; њиве — царство, а вук — антихрист.
Песма је тешко разумљива и у њој као да има црног хумора.

Духовна атмосфера је у списима и у лектури деспота
Стефана Лазаревића свуд присутна, али она ниуколико
није изразито богословска, нити је он имало црквени пи-
сац. У основи, Слово љубави и Натпис на мраморној стуби
на Косову су световни списи; у великој мери је световног
фона и Похвално слово кнезу Лазару. Пису друкчији ли
преводи за које се мисли да их је радио деспот Стефан или
били рађени за њега. Приповетка о Асеници је приповетка
о љубави, тумачења Теодора Кирског Соломонове Песме над
песмама су тумачења љубавне песме. Световног су карак-
тера и Одговор Филагорију Григорија Богослова и О будућим
временима Лава Мудрог. И Прича о св. Епифанију — у истом
зборнику у коме су се налазили деспотови списи — са својим

³⁶ Љ. Стојановић, Старе српске повеље и писма, I, Београд, 1929,
стр. 207—208.

³⁷ Најновије издање, с коментаром, Ђ. Сп. Радојичић, Развојни
лук..., Нови Сад, 1962, стр. 180—191.

Белим и профаним писцима
у једном и истом писцу

мотивом о немању правде, у основи својој је световна и моралистичка. Напоследку — интересовање деспотово за профану или у првом реду — интересовање Зонарине Светске књижевности показује и. ново редитовање Зонарине Светске књижевности није настало толико спора или с профаним акцентима као у доба деспота Стефана.

Изразитије него дотад, наша књижевност се указује у последњој деценији XIV и у првој XV века у два различита вида. На једној страни су конзервативни црквени писци, епископ Марко, у Пећи, и игуман Цамблак, у Дечанма, са својим култом монаштва и православне цркве, и својим традиционалним идејама и конвенционалним сти- монахиња Јефимија, патријарх Данило III и анонимни раванички монаси, с култом кнеза Лазара и афирмацијом световне власти и витештва. Ови други су изразито национални писци, који не глорификују „молчалиштво“, већ јубав, не аскезу. Струје теку напоре и у исто време, прва као бранилац хезихазма, који се повлачи, друга као бесник хуманизма, који је на видлику.

Преображаји наше књижевности на измаку средњег века нису настали, треба ли рећи, стваралаштвом једне личности, него целе једне генерације. И нису се појавили само у књижевности, него и у уметности и у људским односима и обичајима. Елементи световног живота и осећање природе, тако снажни и реални у деспотовом Слову љубави и у Натпису на мраморном стубу на Косову, дошли су до израза и на фрескама у деспотовој Ресави. На зиду те цркве, крин у руци св. Трифуна је као узабран, хртови на илустрацији Гозбе богаташеве као живи „оружје“ и костими на ратницима као да су ратници позирали сликару. У не малој групи писаца и преводилаца, деспот Стефан Лазаревић је само најјасније одређена и најчвршће опредељена књижевна личност. Сва три његова оригинална списа су изразито песничка и патриотска, и сва три су, по порукама, претежно световна. У њега нису особени само по порукама, претежно световна. У њега нису особени само по порукама, претежно световна. Које ли размо мисли и осећања, него и акценат говора. Које ли разлике између звучности и страсности његовог гласа и бла- гости и идиличности Теодосијеве пре стотину година! Колско представник једне традиционалне књижевности деспот Стефан Лазаревић је исто толико изразит новатор, у чијим списима се откривају контуре једног новог века.

у једном и истом писцу
у једном и истом писцу

ПИСЦИ

За целог средњег
радило више и развило
за владе деспота Сте
нутку нису они били
веном положају, књи
писања — последице
и брзе по последице
Импозантна мно
вара не мања мно
јавити само у сред
1428, држава Стефа
Сребрни рудници
границама, строга
дарској кући, учин
заревиха, Бранкови
и са лукама на
само политички и
но, као значајна
и уметнички, ори
јала на истој вис
владавине куће Н
Друштвено и
фана Лазаревића
у ранијим перио
наш владар, десп
непосредном кон
језика и вера —
турским, бугар
или противу њ
земљи или он

фреске у Ресави

На шри др. и